

Darja Mihelič

“O STVAREH, ZARADI KATERIH LJUDI, ZLASTI VLADARJE, HVALIMO ALI GRAJAMO”¹

O tradiciji zapravljivosti ljubljanske mestne vlade

Šteli in došteli smo leto 1994. V njegovi končnici smo se demokratično izrekli za novo upravno-občinsko razdelitev naše miniaturne države Slovenije in na referendumu izvolili občinske vlade. Ponekod se je glas ljudstva izrekel za enako ali podobno nazorsko in strankarsko usmeritev vladavine, kot je bila prejšnja, drugod pa je prišlo do sprememb. To, zadnje, se je zgodilo tudi v slovenski metropoli Ljubljani.

Nova mestna vlada je poprijela za delo in za začetek pobrskala po nečednih dejavnostih stare. V prvih mesecih novega leta 1995 so mediji postregli s kostjo za glodanje: z vestjo o razposajeni zapravljivosti prejšnjih ljubljanskih mestnih veljakov. V decembru 1994, ob izteku mandata, so si (vsaj nekateri od njih) izplačali visoke dodatke za svoje odgovorno in garaško minulo delo.

Imamo novo ljubljansko mestno vlado, ki pospravlja za svojo predhodnico. Se nam zato v bodoče piše kaj drugače? Je mar od oblastnikov sploh umestno pričakovati zmernost? Prislunimo izkušnjam magistrac vitae

- zgodovine o zadevnih vedenjskih vzorcih mestnih mogotcev.

Zgodovinski dogodki in pojavi se sicer v konkretnih oblikah ne ponavljajo. Morda pa smemo iskati zgodovinsko stalnico v človeškem značaju, ki pogojuje ravnanje in vedenje oblastnikov. Pod drobnogled bomo vzeli Ljubljano in nekdanje Ljubljančane oziroma njihove “mestne očete” v prvih stoletjih novega veka.

Oglejmo si najprej tedanjo ljubljansko vlado! Mestu sta načelovala mestni sodnik in (po 1504²) mestni župan. Sodnik je imel sodne pristojnosti, župan pa je bil predstavnik mestne avtonomije. Bivši sodniki so pogosto kasneje postali župani. Sodnik in župan sta bila člana notranjega sveta, ki je štel 12 mož in je predstavljal premožne meščane. Širše telo je bil zunanji svet, v katerem je sedelo dva dueata moških. Še številnejše je bilo predstavništvo širše mestne skupnosti, t. i. občine ali gmajne, ki je štel 64 mož.³

¹ N. Machiavelli, *Il principe*: “De his rebus, quibus homines, et praesertim principes, laudantur aut vituperantur.”

² Prim. B. Otorepec, *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku IV, Ljubljana 1959, št. 44.*

³ I. Vrhovec, *Topografski opis Ljubljane in zgodovina ljubljanskega mestnega zastopa v minulih stoletjih, Letopis Matice slovenske za leto 1885, Ljubljana 1885, 184-270; isti, Ljubljan-*

Ljubljanski župan je za svoje reprezentativno delo prejemal za tisti čas lepe dohodke, ki so se v 17. stol. gibali od 100 do 200 goldinarjev na leto: 1630 se mu je plača z dotedanjih 50 zvišala na 100 goldinarjev, 1673 na 150, 1699 pa na 200. Kot član notranjega sveta je prejemal dodatek 25 goldinarjev. Za uspešnost je v drugi polovici 17. stoletja mogel prejeti še 25 goldinarjev. Mestni svet je uspešnemu županu, ko se je le-ta poslovil od svoje funkcije, neredko naklonil še dragoceno darilo.⁴ 150 goldinarjev je sredi stoletja zadostovalo za nakup 3375 liber oz. funtov (po 0,56 kilograma)⁵ ali nekaj manj od dveh ton govedine. Govedina je bila v času pred uvedbo hlevske živinoreje v 18. stoletju razmeroma dražja kot danes. Za isti denar je mogel župan kupiti 600 viertlov (po 65 litrov)⁶ vina, torej 390 hektolitrov terana, ki pa je bil tedaj relativno cenejši kot danes.

Sodnik je prejemal določen dodatek, saj je presojal med življenjem in smrtjo, sicer pa je bil plačan za konkretne storitve. Svetniki so bili za svojo dejavnost plačani s pavšalom. Za vsako dodatno opravilo so prejemali plačilo.

Ne sodnika ne župana tedaj v Ljubljani niso postavljali s splošnimi volitvami, ampak so imeli pravico do odločanja mestni svétniki notranjega in zunanjega sveta ter zastopniki gmajne. Župana so volili vsako leto na petek pred sv. Marjeto, ki so jo v Ljubljani praznovali 12. julija. Sodnika so volili okrog dva tedna kasneje, na dan sv. Jakoba, 25. julija. Volilni obred je bil v obeh primerih podoben.

Na dan vsakoletnih županskih volitev je dotedanji mestni župan ostal doma. Seje mestnega sveta je običajno skliceval župan, volilno sejo za župana pa je sklicel mestni sodnik. Svétniki so izmed sebe soglasno izvolili dva gospoda, da sta šla iskat dotedanjega župana na

njegov dom. Slovesno sta ga pripeljala na rotovž. Župan je ob primernem nagovoru oddal svojo funkcijo in znake svoje službe, to je usnjeno torbo z mestnimi listinami, mestne ključe in mestno skrinjico. Sodnik se mu je zahvalil za opravljeno odgovorno službovanje, potem pa se je bivši župan v spremstvu obeh izbranih gospodov vrnil domov. Župan je bil lahko deležen ponovnega zaupanja in vnovične izvolitve.

Podoben je bil postopek ob vsakoletnih volitvah sodnika. Tega dne je ostal sodnik doma. Dva izbrana svétnika sta ga šla iskat na dom. Sodnik je prišel skupaj z njima pred rotovž. Odložil je sodno žezlo, se zahvalil za zaupano čast in se odpovedal dotedanji sodniški oblasti. Nato se mu je župan v imenu mestne vlade (magistrata) zahvalil, izbrana spremljevalca pa sta ga pospremila nazaj domov. Notranji svet je potem zunanjemu svetu in gmajni za novega sodnika predlagal dva kandidata, od katerih je bil običajno eden dotedanji sodnik. Izbor je bil v rokah zunanjega sveta in gmajne.

“Volilno telo” glede predlaganih kandidatov ni bilo vedno soglasno. Ob volitvah je večasih prišlo do hudih razprtij, ki so jih svétniki označili kot pravi upor občinarjev. Tako je bilo npr. leta 1605.⁷

Tudi s prisotnostjo (in sklepčnostjo?) pri volitvah ni bilo vedno najboljše. Na dan sv. Jakoba, 25. julija 1636, so župan, svétniki in člani občine sklenili z globo kaznovati vse tiste svétnike in občinarje, ki se na izrečno županovo opozorilo niso udeležili volitve sodnika ter so navzlie prepovedi odpotovali.⁸

Volitve so se dogajale ob živahnih, ne ravno zmer-nih, zdravljicah. Tako si namreč moremo razložiti pisni ukaz nadvojvode Ferdinanda z dne 2. julija 1615, da se poslej volitev sodnika ne sme več opravljati popoldne, marveč ob štirih ali petih zjutraj. Pobudnik ukaza je bil ljubljanski škof Hren, znani duhovni vodja protireformacije na Slovenskem. Poštar Miha Taller ga je namreč obvestil, da so svétniki popoldan že vsi pijani. Poslej naj bi šli mestni svétniki pred volitvami še k maši, da bi volili v treznem stanju in ne bi prisegali “v rožicah”.⁹

Mestni možje pa so tudi sicer ob vseh mogočih pri-ložnostih prirejali zapravljive reprezentančne požrtije na lastne in tuje stroške. Ob izvolitvi in ob glavnih mest-

ski mešanje v minulih stoletjih, Ljubljana 1886; F. Zwitter, *Starejša kranjska mesta in mešanstvo*, Ljubljana 1929; S. Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije*, Ljubljana 1961, 156-161; A. Svetina, *Odlomki iz pravne zgodovine mesta Ljubljane od XVI. do XVIII. stoletja*, *Kronika* 12/1964, 205-208; *Zgodovina Ljubljane, Prispevki za monografijo, Gradivo s posvetovanja o zgodovini Ljubljane*, 16. in 17. novembra 1983 v Ljubljani, Ljubljana 1984, zlasti prispevka S. Vilfan, *Zgodovina Ljubljane do začetka 16. stoletja* (str. 75-95) in F. Gestrin, *Ljubljana v 16. in 17. stoletju* (str. 105-120).

⁴ A. Svetina, kot v op. 2, 206.

⁵ Za maso funta, prim. S. Vilfan, *Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero (XVI.-XIX. stoletje)*, *Zgodovinski časopis* 8/1954, 68; Z. Herkov, *Mjere Hrvatskog Primorja s osobitim osvrtom na solne mjere i solnu trgovinu*, *Historijski arhiv u Rijeci i Pazinu*, Posebna izdanja 4, Rijeka 1971, 70-73.

⁶ Prim. S. Vilfan, kot v op. 5, 27-86.

⁷ *Zgodovinski arhiv Ljubljana, Zbirka rokopisnih elaboratov, V. Fabjančič, Sodniki in župani. Na uporabo tega vira, deloma pa tudi na zamisel o pisanju teh vrstij, me je usmeril B. Otorepec, ki se mu zahvaljujem za nasvet.*

⁸ Kot v op. 7.

⁹ Kot v op. 7.

nih pravadah je moral mestni sodnik na lastne (glej spodaj!) stroške vabiti na slavnostno pojedino, ki ni bila poceni.¹⁰ Jedlo in pilo pa se je tudi ob številnih drugih priložnostih. Nedvomno so davkoplačevalci že pred stoletji - radi ali neradi - prispevali tudi za reprezentančne stroške svojih izbrancev.

Izkazani izdatki za priložnostne pojedine so bili včasih tako nezaslišano visoki, da je mestni svet podvomil v verodostojnost vpisov mestnega blagajnika (ki morda pri vsej stvari tudi dejansko ni bil povsem nedolžen). Na seji mestnega sveta 17. avgusta 1635 so v delu mestnega blagajnika Marka Vica odkrili nepravilnosti: previsoko je zaračunal izdatke za obede na Dolgem grabnu, v Šujiei in pri objezdenju mestnega pomirja, sploh pa je "delal vpise", kakor se mu je zljubilo.¹¹

Za vzorec enoletnih reprezentančnih stroškov mestne vlade pokukajmo v priloge h knjigam izdatkov mesta Ljubljane za leto 1651.¹² Med njimi najdemo stroškovnike za štiri obilne počrtije ljubljanske mestne vlade z datumi 22. junij, 26. julij, 8. in 22. avgust. Pri prvi pojedini je Ljubljanj načeloval duo župan Jurij Bertaš in sodnik Dominik Brogiol. V petek, 7. julija 1651, je bil Jurij Bertaš ponovno izbran za župana, na sodniškem mestu pa je Brogiola na dan sv. Jakoba 25. julija zamenjal Jakob Seiter.¹³ Njegovemu nastopu je že takoj sledila kulinarčna orgija. Ker najdemo stroške za to pojedino med izdatki mestne vlade, se upravičeno poraja dvom, da je sodnik ob izvolitvi prirejal "sprejem" na lastne stroške. Praksa veselega žretja se je nadaljevala tudi v avgustu. Redka so znana imena srečnejšev, ki so se redili na reprezentančne stroške ljubljanske mestne vlade.

Prva pojedina je bila, kot rečeno, okrog 22. junija v Dolgem grabnu. Oglejmo si stroške zanjo, ki so datirani z omenjenim dnem.

	gld	krc
60 liber govedine po 4 solde	2	40 ¹⁴
dodatek		20
1 tele	2	8
2 jagnjeti po 40 krajcarjev	1	20
koštrunovina		54
2 purana	2	40

¹⁰ J. Mal, *Stara Ljubljana in njeni ljudje. Kulturnozgodovinski oris, Ljubljana, 1957, 11.*

¹¹ Kot v op. 7.

¹² Zgodovinski arhiv Ljubljana, Cod. XIII, 68.

¹³ Kot v op. 7.

¹⁴ Goldinar ima 60 krajcarjev; 240 soldov je v tem primeru enakovrednih 160 krajcarjem, sold je bil torej vreden 2/3 krajcar-

1 par kopunov	1	
5 parov golobov po 12 krajearjev	1	
6 parov piščancev po 15 krajcarjev ¹⁵	1	30
1 par kokoši		24
1 zajec		20
1 šunka		30
2 prckajena volovska jezika		
po 16 krajearjev		32
2 petelina, 2 salami, 4 klobase	1	
6 liber špeha po 10 krajearjev	1	
masleni kruh	1	
drug kruh	3	52
moka		36
6 1/2 libre masla po 10 krajcarjev	1	5
9 1/4 libre masti po 10 krajcarjev	1	32 1/2
limone		6
citronc		20
18 pomaranč		18
1 libra mandljev		36
začimbe ¹⁶	5	30
1 libra parmezana		40
svež sir		20
skuta		16
jajca		30
2 viertla mleka		16
svež grah		10
1 1/2 viertla ješprenja		20
sadje		48
kislo zelje		24
redkev, solata, zelenjava		30

ja. Za denarne sisteme, prim. S. Vilfan-B. Otorepec-V. Valenčič, *Ljubljanski trgovski knjigi iz prve polovice 16. stoletja, SAZU, Viri za zgodovino Slovencev 8, Ljubljana 1986, 168-184; S. Vilfan, Temelji in razvoj denarnih sistemov v slovenskih deželah do 17. stoletja, Zgodovinski časopis 40/1986, 397-412.*

¹⁵ Za možen način priprave golobov ali piščet povzemimo enega od receptov (pod št. 33) v sicer kasnejših Kuharskih bukvah. Lublana 1799, ki jih je iz nemščine prevedel V. Vodnik: Pisheta, al golobi v zherni polivki: Kader jih sakolesh, perstre, sl kri v je, sihi v'eni skle, dizi inu kri s je, siham vkup pome, shaj. Pisheta al golobe deni v' koso s' srovim maslam, de se navsamejo, sraven enmalo petershila inu dishave; pose, bej sturi eno preshganje s' enmalo zukram, to deni zhes pisheta al golobe, perli' rumene shupe, zherniga vina, pusti pisheta al golobe notri kuhati, sadnizh deni sraven kri v' jesih, soli', inu soka od lemone, pusti she enkrat savre, ti, daj na miso.

¹⁶ Priložen je poseben stroškovnik za začimbe, ki omenja nabavo 1/2 libre popra, 2 lotov (po 17,5 grama, prim. S. Vilfan, kot v op. 5, 68) muškatovega oreška, 1/2 lota nageljnovili žbic, 2 liber sladkorja, 1/4 lota žafrana, 3 lotov cimeta, 2 liber riža, 2 liber velikih rozin, 2 liber navadnih rozin. Pri izračunu cene za sladkor je prišlo do napake, ker je upoštevana polovična cena za libro, končni seštevek vseh postavk pa je pravilen.

3 viertli kisa	36	
2 libri olja ¹⁷	32	
4 viertli soli	20	
51 viertlov dolenjca po 10 krajeearjev	8	30
63 1/2 viertla terana po 15 krajeearjev	15	52 1/2
21 viertlov vipavea po 20 krajeearjev	7	
2 viertla vina "dicane" po 48 krajeearjev	1	36
oskrbnikom, ki so v treh "rundah"		
pripeljali gospode	1	20
dvema oskrbnikoma za živila		40
dvema, ki sta peljala gospode Ludwiga		
Schonlebla, Hannsa Keringerja, Josepha		
Bosio, Petra Schlafferja in Gregorja Mazola		30
kuharju Hannsu Planckhu 1 srebrno		
krono	2	8
skupaj	75	32

Cenejša in skromnejša je bila zabava na Moravi, o čemer poroča stroškovnik z dne 26. julija istega leta.

	gld	kre
1 kozliček		40
koštrunovina		22
1 par kopunov	1	4
4 pari piščancev po 12 krajeearjev		48
3 pari golobov		40
2 prekajena goveja jezika		32
kruh	1	20
masleni kruh		40
moka		27
jajca		20
5 liber masti po 10 krajeearjev		50
5 liber masla po 12 krajeearjev	1	
sadje		51
redkev, solata		10
1 libra olja		16
1 viertel kisa		12
2 eitroni		16
10 pomaranč		10
30 viertlov terana po 15 krajeearjev	7	30
30 viertlov dolenjca po 12 krajeearjev	6	
10 viertlov vipavea po 20 krajeearjev	3	20
oskrbnikom, ki so dvakrat vozili gospode		40
dvema oskrbnikoma za živila		24
skupaj	28	32

Poletni dnevi so bili kaj pripravní za piknikovanje. Slaba dva tedna za zabavo na Moravi je sledila nova na

Šujici. O zaužitih živilih pripoveduje stroškovnik z dne 8. avgusta.

	gld	kre
70 liber govedine po 4 solde	3	6 2/3
dodatek		20
1 tele	2	8
2 kozlička po 40 krajeearjev	1	20
1 puran	2	8
1 par kopunov	1	
2 para kokoši	1	
6 parov piščancev po 12 krajeearjev	1	12
3 pari golobov		40
1 šunka		30
2 prekajena goveja jezika		32
4 klobase, 2 petelina, 2 salami	1	
5 liber špeha po 10 krajeearjev		50
limone		6
2 eitroni		12
12 pomaranč		12
2 libri parmezana po 40 krajeearjev	1	20
sveži sir		20
6 liber masla po 12 krajeearjev	1	12
jajca		30
2 viertla mleka		16
masleni kruh		48
drugi kruh	3	
moka		27
9 liber masti po 10 krajeearjev	1	30
sadje		48
koleraba in zeljne glave		30
kislo zelje		40
grah		12
2 viertla ješprenja po 12 krajeearjev		24
redkev, solata in zelenjava		24
4 viertli soli		20
1 libra olja		16
2 viertla kisa po 16 krajeearjev		32
začimbe ¹⁸	4	
57 viertlov terana po 15 krajeearjev	14	15
46 viertlov dolenjca po 9 krajeearjev	6	54
17 viertlov vipavea po 20 krajeearjev	5	40
1 star ¹⁹ ovsa	1	36
mežnarju v Dobravi za seno in sol	2	20

¹⁸ Za začimbe je ohranjen poseben, podroben stroškovnik. Ome-
nija nabavo 1/2 libre marcipana, 1/2 libre sladkorja, 1 libre
riža, 1/4 libre popra, 1 lota muškata, 1 lota nageljnovih žbic, 2
lotov cimeta, 1/4 lota žafranu, po 1 libre rozin dveh boljših
vrst; zanimivo je, da se v tem obračunu prvi dve postavki po-
novita in sta dvakrat obračunani. Gre za dejansko stanje, za
napako ali goljufijo?

¹⁹ 106 litrov, prim. S. Vilfan, kot v op. 5.

¹⁷ Po okroglo 0,6 litra, prim. Z. Ilerkov, kot v op. 5, 45-46.

milodar za magistrat 1 renski tolar	1 46 2/3
kuharici Uršuli	2 8

skupaj 68 25 1/3

Četrta priložnost za veseljačenje je sledila že čez ka-ka dva tedna, ko si je ljubljanska vlada ogledala (mest-na?) vrata, grajsko utrdbo in kaznilnico, čas pa si je krajšala z jedačo in pijačo, kar dokazuje stroškovnik z dne 22. avgusta 1651.

	gld	krc
koštrunovina		23
8 liber govedine po 4 solde	21 1/3	
1 jagnje		40
2 para piščancev po 10 krajcarjev		20
2 para golobov	26 1/2	
1 pctelin		14
kruh		16
masleni kruh		20
jajca		9
3 1/2 libre masti po 10 krajcarjev		35
1/2 libre riža		8
1 citriona, 6 pomaranč		14
koleraba in zeljne glave		12
6 viertlov vipavca po 20 krajcarjev	2	
20 viertlov terana po 16 krajcarjev	5	20
3 viertle dolenjca po 12 krajcarjev		36
začimbe		30
skupaj	12	45 ²⁰

Našteti podatki o stroških pojedin omogočajo sestavo cenikov za razna zaužita živila. Za lažje razumevanje posodobimo količinske mere in poenotimo cenc v krajearje.

Cene mesa

0,56 kg govedine	2 2/3
telc	128
jagnjc / kozliček	40
zajec	20
puran	80-128
kopun	30-32
petelin	14
kokoš	12-15
piščanec	5-7 1/2
golob	6-6 3/4
šunka	30

²⁰ Izračun je zaokrožen navzgor, tako da je 5/6 krajcarja upoštevano kot cel krajcar.

prekajen goveji jezik	16
0,56 kg slanine / masti	10

Cenc mleka in mlečnih izdelkov

65 l mleka	8
0,56 kg masla	10-12
0,56 kg parmezana	40

Cenc sadja in žitaric

1 citriona	6-8
1 pomaranča	1
0,56 kg mandljev	36
0,56 kg riža	12-16
65 l ješprenja	12-13 1/3
106 l ovsa	96

Cenc začimb in dodatkov k jedcm

0,6 l olja	16
65 l kisa	12-16
65 l soli	5
0,56 kg sladkorja	80
0,56 kg rozin	12-16
0,56 kg mareipana	40
0,56 kg popra	52-53
17,5 g eimeta	10
17,5 g nageljnovih žbic	10-12
17,5 g muškatnih oreškov	16
17,5 g žafrana	106-104

Cenc vina

65 l dolcnjca	9-12
65 l terana	15-16
65 l vipavca	20
65 l vina "dicane"	48

Denarne enote²¹

1 goldinar = 60 krajcarjev = 90 soldov
srebrna krona = 128 krajcarjev
renski tolar = 106 2/3 krajcarja

Pogled na stroškovnike razkriva, da sta bili glavni potrošni postavki vseh pojedin vino in mesnine. Znašali sta od slabih dveh tretjin do štirih petin vsch stroškov.

Visoki so bili zlasti izdatki za vino. Po zaporedju gostij so znašali 44%, 59%, 39% in 62%. Strošek za zaužito vino je bil visok zlasti pri obch "skromnejših" pojed-

²¹ Prim. op. 14.

nah (drugi in četrti). Izdatki za mesnine pa so znašali 22%, 14%, 23% in 19% porabljenih sredstev.

V celotnih stroških vseh pojedin so stroški za vino znašali blizu polovice (46%), izdatki za mesnino pa so zavzemali dobro petino (21%).

Vrnimo se zdaj v sedanjost. 23. marea 1995 je dnevnik Delo objavil ceno "košarice", enomesečnih stroškov tročlanske družine za hrano in pijačo. Glede na količine živil, ki jo upošteva sodobna košarica, bomo skušali ugotoviti, koliko je znašala košarica sredi 17. stoletja in - kar je bolj vznemirljivo - koliko košaric so v mestnem proračunu zajedle požrtije mestne vlade.

Že prvi pogled na živila v sodobni košarici razkrije, da so med njimi nekatera taka, ki jih Ljubljane v 17. stoletju sploh niso uživali (npr. krompir, testenine, margarina, kava, sirup). Druga živila s sodobnega spiska so se sicer znašla na ljubljanski mizi 17. stoletja, a so bila tedaj neprimerno dražja kot danes (npr. olje, riž, sladkor). Za nekatera od v sodobni košarici upoštevanih živil, ki so bila včasih ekskluzivna in zato draga, so stari Ljubljane uporabljali ustrezna nadomestila.

Pri primerjavi smo prisiljeni uporabiti konstrukt: iz sodobne košarice bomo odbrali tista živila, ki sodijo v dandanašnje potrošnje in so bila običajna (ali pa najdemo zanje primerno vzporednico) tudi v jedilniku nekdanjih Ljubljančanov.

Izračunali bomo, kolikšen delež stroškov sodobne košarice odpade na ta živila. Potem bomo preračunali, koliko so ustrezne količine (odgovarjajočih) živil stale sredi 17. stoletja in iz njihove cene izračunali, koliko bi bila tedaj vredna cela košarica živil, ki jih dandanes potroši tročlanska družina v enem mesecu.

Iz Delove objave smo kot relevantna odbrali naslednja živila: 3 litre olja, kilogram soli, liter kisa, 15 kilogramov krompirja, 2 kilograma testenin in 1,5 kilograma riža, od mesnin 4 kilograme govedine, od mlečnih izdelkov 1/2 kilograma masla in 30 litrov mleka, od "osvežilnih" pijač pa 10 litrov piva in 3 litre belega vina. Stroški za omenjena živila so marca 1995 v mesečnem proračunu za hrano tročlanske slovenske družine zavzemali 35 odstotni delež.

Za Ljubljano 17. stoletja smo namesto olja upoštevali ceno 3 kilogramov (tedaj bistveno cenejše in zato splošno uporabljano) masti, namesto krompirja, testenin in riža ceno 20 litrov ječmenja, namesto 10 litrov piva enako količino dolcnijskega cvička, namesto belega vina pa teran, ki je bil obéutno cenejši od belega vipavca. Ostala živila (sol, kis, govedina, maslo, mle-

ko) so upoštevana in količinsko obračunana glede na znane mere.

35% živil iz (sodobne) prehrabene košarice bi 1651 stalo 92 1/2 krajcarja (oz. 1 goldinar in 32 1/2 krajcarja), cela košarica pa 264 1/2 krajcarja (ali 4 goldinarje in 24 1/2 krajcarja).

Štiri omenjene pojedine so stale 185 goldinarjev in 14 1/6 krajcarja (1114 1/6 krajcarja), torej okroglo protivrednost 42 mesečnim (sodobno izbranim in zato umetno oblikovanim) živilskim košaricam tedanje tročlanske družine.

100 goldinarjev osnovne letne županove plače je bilo enakovrednih ceni slabih 23 živilskih košaric, za plačo z dodatki (150 goldinarjev) pa bi lahko prehranjeval tročlansko družino 34 mesecev. Razmeroma dobro sta bila za svoje storitve ob pojedinah plačana tudi kuhar Hans Planckh in kuharica Uršula. Prejela sta po 2 goldinarja in 8 krajcarjev (ali 128 krajcarjev), kar je skoraj vrednost polovice upoštevane mesečne živilske košarice. Njun zaslužek je npr. zadoščal za nakup tele, ki pa ni bilo umetno vzrejeno in ni dosegalo velikosti sodobnih telct.

Podatka glede na ceno današnje košarice (32,548 tolarjev) ne bi bilo težko posodobiti, vendar skriva v sebi past: ne vemo namreč, ali so bila živila v primeri z današnjimi glede na zaslužek dražja, ali je bil tedaj redkejši in "dražji" denar. Tudi razmerja med cenami različnih živil so bila nekoč povsem drugačna kot danes. Tu se odpirajo nove možnosti razmišljanja in zanesljivega sklepanja.

Primerjava cen različnih živil med seboj znotraj istega časa in prostora je povsem netvegana. Pokaže npr., da je bil 1651 kilogram govedine 20,7-krat dražji od litra vina (terana). Danes je govedina relativno cenejša, vino pa je dražje: za ceno kilograma govedine smo mogli po Delovih podatkih marea 1995 kupiti 5,3 litra belega vina. To je spet pikantno zgovoren podatek. Zaužite količine mesa, o katerih pričajo strokovniki nekdanjih pojedin, so namreč prav impozantne. Sestavljajo precej jasno podobo tradicionalne nezmernosti ljubljanskih mestnih oblastnikov.

Kakorkoli že - po znanih podatkih omenjeni stroški v 17. stoletju med Ljubljančani niso vzbujali posebne negotovanja. Nedvomno je temu botrovala tudi tedanja manjša obveščenost ljudi. Glede "stvari, zaradi katerih ljudi, zlasti vladarje, hvalimo ali grajamo", pa naslednje: morda je res v človekovi naravi, da tedaj, ko "pride h koritu" (beri "na oblast") postane zapravljiv. V naravi tistega, ki ni na oblasti, pa je, da ima raje manj zapravljivca oblastnika, kot obratno. Meja zapravljivi-

vosti, ki je od "mestnih očetov" običajno ljudstvo ni več pripravljeno mirno požreti, pa se oblikuje v vsakem času in prostoru na novo. Le kje je dandanes?

Zusammenfassung

"Von den Dingen, um deretwillen man Menschen, insbesondere Herrscher, lobt oder tadelt."

N. Macchiavelli, Der Fürst

Zur Geschichte der Verschwendungssucht der Laibacher Stadtverwaltung

Dieser Beitrag behandelt Laibach und seine Bewohner in früheren Zeiten bzw. die "Stadtväter" in den ersten Jahrhunderten der Neuzeit, und in diesem Zusammenhang insbesondere die Frage, wie sparsam (oder auch nicht) sie mit ihrem Geld umgingen.

Die Stadtväter verkürzten sich die Zeit jedenfalls gern und bei jeder sich bietenden Gelegenheit mit einem edlen Tropfen. Auch die Wahlen der "Stadtväter" zu den Organen der Stadtbehörden waren von lebhaften, nicht immer gerade mäßig zu nennenden Trinkgelagen begleitet. So und nicht anders ist nämlich der schriftliche Erlaß Erzherzog Ferdinands vom 2. Juli 1615 zu verstehen, der besagt, die Wahlen zum Richter dürften von nun an nicht mehr nachmittags abgehalten werden, sondern um vier oder fünf Uhr morgens. Angeregt worden war der Erlaß von dem Laibacher Bischof Hren, dem bekannten geistigen Führer der Gegenreformation in den slowenischen Ländern. Der Postmeister Miha Taller hatte ihn nämlich davon verständigt, daß die Ratsmitglieder bereits am Nachmittag alle betrunken waren. Von nun an sollten die Stadträte vor den Wahlen zur Messe gehen, um sie dann in nüchternem Zustand und nicht in feuchtfrohlicher Weinlaune durchführen zu können.

Die Steuerzahler trugen bereits vor Jahrhunderten - gern oder widerwillig - auch zu den Repräsentationskosten ihrer Auserwählten bei. Die für entsprechende Gelegenheiten ausgewiesenen Ausgaben für Essen waren manchmal so unwahrscheinlich hoch, daß der Stadtrat an der Glaubwürdigkeit der Eintragungen des Stadtkassiers zu zweifeln begann (der vielleicht wirklich nicht ganz unschuldig an der ganzen Sache war). Auf der Sitzung des Stadtrats vom 17. August 1635 stellte man fest, daß der Stadtkassier Marko Vic die Ausgaben für Mittagsmähler am Langen Graben, in der Sujiča und bei der Umreitung des Stadtfriedens zu hoch berechnet und seine Eintragungen gerade nach Lust und Laune gemacht hatte.

In dem vorliegenden Beitrag werden als Muster für die Repräsentationskosten der Stadtverwaltung während eines Jahres die Expensarien für vier Gelage der Laibacher Stadtverwaltung mit dem jeweiligen Datum 22. Juni, 26. Juli, 8. und 22. August 1651 aufgenommen. Beim ersten Gelage hatten den Vorsitz in Laibach Bürgermeister Jurij Bertas und Richter Dominik Brogiol inne. Am Freitag, den 7. Juli 1651 wurde Jurij Bertas erneut zum Bürgermeister gewählt, auf dem Richtersitz dagegen wurde Brogiol an Jakobi, am 25. Juli, von Jakob Seiter ersetzt. Seinem Amtsantritt folgte gleich auf dem Fuß eine kulinarische Orgie. Das allgemeine Fressen setzte sich auch noch im August fort.

Die Geladenen verzehrten an Fleisch: Rind-, Kalb- und Hammelfleisch, Lamm-, Ziegen- und Hasenfleisch, Truthähne, Kapaune, Hähne, Hühner, Hühnchen, Tauben, Schinken, geselechte Ochsenzungen, Salami, Würste, Speck, Eier, Parmesankäse, frischen Käse, Quark, Salat, Rettich, frische Erbsen, Kohlrabi, Krautköpfe, Sauerkraut, Obst, Limonen, Zitronen, Orangen, Mandeln, Gewürze (Fett, Öl, Essig, Salz, Zucker, Pfeffer, Muskatnuß, Würznelken, Safran, Zimt, große und gewöhnliche Rosinen, Marzipan). Zu diesem "Imbiß" trank man große Mengen Wein: Dolenjec, Teran und Vipavec.

Ein Blick auf die Expensarien zeigt, daß Wein und Fleischwaren die beiden Hauptkostenpunkte bei allen Essen darstellten. Sie machten von lumpigen zwei Drittel bis zu stolzen vier Fünfteln aller Kosten aus.

Hoch waren insbesondere auch die Ausgaben für Wein. In der Reihenfolge der Gastmähler betrugen sie 44%, 59%, 39% und 62% der Gesamtausgaben. Die Kosten für Wein waren vor allem bei den beiden "bescheideneren" Gastmählern (dem zweiten und vierten). Die Ausgaben für Fleischwaren betrugen 22%, 14%, 23% und 19% des ausgegebenen Geldes.

Im Rahmen der Gesamtkosten aller Gastmähler machten die Kosten für Wein nahezu die Hälfte aus (46% der Ausgaben), Ausgaben für Fleischwaren umfaßten ein gutes Fünftel (21%).

Am 23. März 1995 veröffentlichte die Tageszeitung DELO die Kosten für den "Brotkorb", d. h. die Kosten, die eine dreiköpfige Familie während eines Monats für Nahrung und Getränke zu tragen hat. Im Hinblick auf die Menge an Lebensmitteln, die der moderne Brotkorb beinhaltet, wird in dem vorliegenden Beitrag festgestellt, wieviel der Brotkorb Mitte des 17. Jahrhunderts ausmachte und wieviele "Brotkörbe" in den Freßgelagen der Stadtverwaltung verteilt wurden.

Schon der erste Blick auf den Inhalt der zeitgenössischen Brotkörbe enthüllt, daß sich auch Waren darunter befanden, wie sie die Laibacher Stadtbevölkerung im 17. Jahrhundert überhaupt nicht verwendete (z.B. Kartoffeln, Teigwaren, Margarine, Kaffee, Sirup). Andere Lebensmittel aus der heutigen Liste kannte man dagegen zwar auch schon auf dem Laibacher Tisch des 17. Jahrhunderts, doch waren sie damals noch viel teurer als heutzutage (z.B. Öl, Reis, Zucker). Für manche Lebensmittel im heutigen Brotkorb, die damals noch exklusiv und deshalb kostspielig waren, fanden die alten Laibacher eben einen Ersatz.

Beim Vergleich ist man gezwungen, sich mit einem Konstrukt zu behelfen: aus dem heutigen Brotkorb werden diejenigen Lebensmittel ausgesucht, die dem heutigen Konsum angehören und auch in den Speisezetteln der alten Laibacher üblich waren (oder für die eine entsprechende Ware gefunden werden kann).

Es wurde ausgerechnet, wie hoch der Anteil an den Kosten des heutigen Brotkorbs ist, der auf diese Lebensmittel entfällt. Dann wurde umgerechnet, wieviel eine entsprechende Menge der jeweiligen Lebensmittel Mitte des 17. Jahrhunderts kostete, um so aus ihrem Kaufpreis zu errechnen, wieviel damals ein ganzer Brotkorb kostete, wie ihn heute eine dreiköpfige Familie in einem Monat verbraucht.

Aus der Veröffentlichung des DELO wurden die folgenden Lebensmittel als relevant ausgesucht: 3 Liter Öl, ein Kilogramm Salz, ein Liter Essig, 15 Kilogramm Kartoffeln, 2 Kilogramm Teigwaren und 1,5 Kilogramm Reis, von den Fleischwaren 4 Kilogramm Rindfleisch, von den Milchprodukten 1/2 Kilogramm Butter und 30 Liter Milch sowie von den "Erfrischungsgetränken" 10 Liter Bier und 3 Liter Weißwein. Die Kosten für die

erwähnten Lebensmittel nahmen im März 1995 in der Monatsberechnung für die Ernährung einer dreiköpfigen slowenischen Familie einen Anteil von 35% ein.

Für das Laibach des 17. Jahrhunderts wurde anstelle des Öls der Preis für 3 Kilogramm Fett berücksichtigt (das damals viel billiger und deshalb in allgemeinem Gebrauch war), anstelle von Kartoffeln, Teigwaren und Reis den Preis für 20 Liter Gerste, anstelle von 10 Litern Bier die gleiche Menge an Cviček aus Unterkrain, anstelle des Weißweins Teran, der spürbar billiger war als weißer Vipavec. Die übrigen Lebensmittel (Salz, Essig, Rindfleisch, Butter, Milch) wurden in den bekannten Maßen berücksichtigt und berechnet.

35% der Lebensmittel aus dem heutigen Brotkorb hätten 1651 92 1/2 Kreuzer (bzw. 1 Gulden und 32 1/2 Kreuzer) gekostet, der ganze Brotkorb 264 1/2 Kreuzer (oder 4 Gulden und 24 1/2 Kreuzer). Die vier erwähnten Gastmähler kosteten 185 Gulden und 14 1/6 Kreuzer (1114 1/6 Kreuzer), also etwa den Gegenwert von 42 monatlichen (zeitgenössisch ausgewählten und deshalb künstlich errechneten) Brotkörben der damaligen dreiköpfigen Familie.

Wie auch immer - solche Kosten erweckten im 17. Jahrhundert nach den bekannten Daten keinerlei besonderes Mißfallen unter den Laibachern. Zweifellos war dies auch eine Folge der damals noch viel geringeren Informiertheit der Bürger.

Die Toleranzgrenze gegenüber der Verschwendungssucht der Stadtväter, bei der das "gewöhnliche" Volk nicht mehr bereit ist, gute Miene zum bösen Spiel zu machen, wird je nach Raum und Zeit immer wieder neu gesteckt. Wo sie wohl heute liegt?